

Звіт Правління Національного банку України щодо проведення грошово-кредитної політики у 2016 році

Головне: виконання цілей і завдань грошово-кредитної політики

У 2016 році діяльність Правління Національного банку спрямовувалась на виконання цілей діяльності Національного банку, передбачених статтею 6 Закону України «Про Національний банк України», та цілей грошово-кредитної політики, задекларованих у Пропозиціях стосовно розроблення Основних засад грошово-кредитної політики на 2016 – 2020 роки, затверджених постановою Правління Національного банку №541 від 18 серпня 2015 року (далі - *Стратегія монетарної політики на 2016 – 2020 роки*).

У 2016 році Національним банком було:

1. Досягнуто кількісну ціль щодо інфляції на кінець 2016 року – $12\% \pm 3$ в. п. Приріст індексу споживчих цін у 2016 році становив 12.4%.

Стрімке уповільнення споживчої інфляції (з 43.3% у 2015 році) відповідало прогнозам Національного банку, що публікувалися в Інфляційних звітах протягом 2016 року. Це відбулося насамперед завдяки дії фундаментальних факторів, про що свідчило швидке уповільнення базової інфляції (до 5.8%).

Макроекономічна стабілізація та поступове пом'якшення грошово-кредитної політики в міру послаблення інфляційних ризиків стали внеском у відновлення економічного зростання в Україні, темпи якого за попередніми оцінками фахівців Національного банку становили **2.2% за 2016 рік**.

2. Збільшено обсяг міжнародних резервів. У періоди перевищення на внутрішньому ринку пропозиції іноземної валюти над попитом Національний банк проводив операції з купівлі іноземної валюти з метою поповнення міжнародних резервів. Сальдо валютних інтервенцій за підсумками року було додатним та становило 1.6 млрд. дол. США. Разом з отриманням третього траншу від МВФ у рамках програми EFF це дозволило **збільшити обсяг міжнародних резервів до 15.5 млрд. дол. США** (або 3.4 місяця імпорту майбутнього періоду) на кінець року порівняно з 13.3 млрд. дол. США на кінець 2015 року.

3. Виконано кількісні критерії та індикативні цільові показники спільної з МВФ програми за підсумками 2016 року: кумулятивна зміна чистих міжнародних резервів за підсумками року становила 2 692 млн. дол. США (нижня межа на критерієм – 2 627 млн. дол. США), кумулятивна зміна чистих внутрішніх активів – 3.1 млрд. грн. (верхня межа за критерієм – 30.8 млрд. грн.), кумулятивна зміна грошової бази – 45.6 млрд. грн. (верхня межа за індикативною ціллю – 72.3 млрд. грн.), інфляція у річному вимірі – 12.4% (індикативна ціль – $12\% \pm 3$ в.п.).

4. Національний банк **дотримувався режиму плаваючого валютного курсу**. Грошово-кредитна політика у 2016 році не була спрямована на досягнення певного рівня або діапазону обмінного курсу. Курсова динаміка не створювала загроз для виходу інфляції за межі цільового діапазону. Проведення збалансованої політики валютних інтервенцій сприяло зниженню середньомісячної волатильності обмінного курсу гривні до долара США до 6.2% у 2016 році, порівняно з 28.8% у 2015 році.

5. Удосконалені операційні засади проведення монетарної політики і валютних операцій. Для посилення спроможності Національного банку в частині досягнення цілей щодо інфляції у квітні 2016 року було удосконалено операційний дизайн монетарної політики, а саме: облікову ставку було синхронізовано з ключовою ставкою за основними операціями з регулювання ліквідності – розміщення депозитних сертифікатів Національного банку на

двотижневий строк. Таким чином, облікова ставка стала де-факто ключовою ставкою монетарної політики. Крім того, було зафіксовано симетричний коридор процентних ставок за операціями постійного доступу (+/-2 в.п.) навколо ключової ставки.

У жовтні 2016 року було затверджено **"Стратегію валютних інтервенцій Національного банку України на 2016-2020 роки"**, яка визначає політику регулятора з проведення операцій на міжбанківському валютному ринку в умовах режиму інфляційного таргетування та плаваючого обмінного курсу.

6. Посилено підзвітність і прозорість грошово-кредитної політики. Упродовж 2016 року Національний банк послідовно та регулярно інформував громадськість щодо виконання своїх цілей, ґрунтовно пояснюючи суть та причини вжитих ним заходів. Правління Національного банку приймало рішення щодо облікової ставки на засіданнях з питань монетарної політики відповідно до заздалегідь оголошеного графіку. Після кожного засідання Правління Національного банку з монетарних питань проводились прес-брифінги Голови Національного банку, публікувались прес-релізи щодо зміни ключової ставки. Крім того, щоквартально публікувався Інфляційний звіт, який містить комплексний аналіз економічної ситуації, макроекономічний прогноз з оцінкою ризиків для його основного сценарію та обґрунтування прийнятих Національним банком монетарних рішень.

I. Аналіз економічного і соціального розвитку України у 2016 році

Інфляційний розвиток¹

У 2016 році відбулося стрімке зниження споживчої інфляції – до 12.4%, тоді як у 2015 році споживчі ціни зросли на 43.3%. Таким чином, досягнуто ціль з інфляції на кінець 2016 року в межах $12\% \pm 3$ в. п., визначену Стратегією монетарної політики на 2016 – 2020 роки.

Швидке сповільнення інфляції у 2016 році відбулося насамперед завдяки послабленню інфляційного тиску, зумовленого фундаментальними факторами. Про це свідчило стрімке уповільнення базової інфляції. Також значний вплив мали сприятливі фактори з боку пропозиції сирих продуктів харчування. Водночас основними чинниками зростання цін стало підвищення тарифів, що регулюються адміністративно, та збільшення світових цін на нафту.

Базова інфляція за результатами 2016 року сповільнилася до 5.8% (з 34.7% у 2015 році). Зниженню базової інфляції і загалом інфляційного тиску насамперед сприяли проведення виваженої фіскальної та монетарної політики, у тому числі дії Національного банку зі згладжування надмірних коливань обмінного курсу гривні на міжбанківському ринку. Вагомим чинником також було послаблення інтенсивності військового конфлікту на сході. Все це позитивно вплинуло на інфляційні та курсові очікування та стримувало інфляцію з боку попиту. Також відчутний внесок у зниження базової інфляції мали вторинні ефекти від дії факторів з боку пропозиції сирих продуктів харчування.

Небазова інфляція у 2016 році знизилася до 17.5% (із 49.7% у 2015 році). Основний внесок у небазову інфляцію мало підвищення цін і тарифів, що регулюються адміністративно, хоча їх темпи зростання у 2016 році були значно нижчими, ніж у 2015 році. Протягом року підвищилися тарифи на всі види послуг ЖКГ (загалом на 50.9%). У 2016 році також зросли ціни на тютюнові вироби та алкогольні напої, через зростання собівартості та підвищення акцизів. Крім того, у грудні урядом було підвищено мінімальні ціни на алкогольні напої (у середньому на 27%).

Зростання цін на сирі продовольчі товари сповільнилося до 1.2% р/р у 2016 році (із 40.7% р/р у 2015 році). Стрімке зниження інфляції сирих продуктів харчування відбулося під впливом низки факторів пропозиції. Зокрема, йдеться про високі врожаї: в Україні – зернових, овочів та окремих фруктів (наприклад, яблук), а в інших країнах – цитрусових. Крім того, торговельна політика Росії як щодо України (продовольче ембарго з початку 2016 року), так і щодо інших країн зумовила розширення пропозиції продовольчих товарів. Так торговельні санкції Росії на поставки окремих видів сільськогосподарської продукції турецького виробництва привели до збільшення пропозиції овочів та фруктів на українському ринку та, відповідно, зниження цін.

Зростання цін на паливо пришвидшилось у 2016 році до 19.5% р/р (12,3% р/р у 2015 році), що відображало стрімке зростання цін на нафту на світових ринках і помірну девальвацію гривні.

На відміну від споживчої інфляції, за результатами 2016 року зростання індексу цін виробників прискорилося до 35.7% (з 25.4% у 2015 році). Протягом року ціни виробників перебували переважно під впливом цінових тенденцій на світових товарних та сировинних ринках. За підсумком 2016 року відчутно підвищилися світові ціни на нафту (майже на 40%), залізну руду (удвічі), сталеву продукцію (майже на 70%). Як наслідок, суттєво прискорилося зростання цін й у вітчизняній добувній промисловості (до 85.1%). Разом із підвищенням попиту на готову продукцію це призвело до зростання цін у наступних ланках виробничого процесу, зокрема в металургії та виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення (на 41.8% та 61.7% відповідно).

¹ Усі зміни цін наведено в річному вимірі на кінець року (грудень до грудня попереднього року).

Динаміка цін в інших галузях переробної промисловості була більш помірною. Так, у 2016 році ціни в хімічній промисловості навіть знизилися, у тому числі під тиском цінової конкуренції, викликані імпортом добрив. Зростання цін у харчовій промисловості уповільнилося (до 16.2%) під впливом високих врожаїв. Зростання цін у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря пришвидшилося на тлі подорожчання сировини, зокрема кам'яного вугілля та природного газу.

Економічна активність

У 2016 році економіка країни відновила зростання в річному вимірі після глибокого спаду в 2014-2015 роках. За оцінками Національного банку за підсумком 2016 року реальний ВВП зріс на 2.2% р/р².

Ключову роль у розвитку економіки в 2016 році відігравав внутрішній попит, насамперед інвестиційний. Підвищенню інвестиційної активності сприяло поліпшення фінансових результатів та ділових очікувань підприємств, значні капітальні видатки бюджету, а також відкладений інвестиційний попит, накопичений за 2014 – 2015 роки. Стійкий інвестиційний попит демонструвало насамперед сільське господарство, обсяги виробництва якого у 2016 році зросли на 6.1%. Цьому сприяли рекордні врожаї зернових (66 млн. тонн) та інших сільськогосподарських культур (олійних). Однак, потенціал рослинництва залишається високим³. Також істотно зросли інвестиції в окремих галузях промисловості, зокрема в харчовому виробництві.

Відновилося зростання й приватного споживання. Роздрібний товарооборот у 2016 році підвищився на 4.0%, відображаючи відновлення зростання реальних доходів населення. Крім того, приватне споживання підтримувалося використанням заощаджень попередніх періодів.

Обсяги промислового виробництва за підсумком 2016 року зросли на 2.4%. Насамперед пошавилося металургійне виробництво (зростання на 5.9% за рік) завдяки поліпшенню кон'юнктури на світових ринках металів. Але розвиток галузі стримувався періодичними труднощами з сировинним забезпеченням через транспортні ускладнення та високою волатильністю цін на світових сировинних ринках. Високими темпами зросло виробництво неметалевої мінеральної продукції для потреб будівельної галузі. Водночас складною залишалася ситуація в машинобудуванні через погіршення торговельних зв'язків з Росією та зниження попиту з країн СНД. Однак істотно збільшилося виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (на 24%), що могло пояснюватися військовими замовленнями, та вагонів (у 2.6 рази) – на виконання внутрішніх та зовнішніх замовлень.

Ринок робочої сили та доходи домогосподарств

Поступове пошавлення економічної активності та поліпшення ділових очікувань підприємств сприяли відновленню попиту на робочу силу у 2016 році, особливо в другій половині року. Потреба роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць в середньому у 2016 році (за даними Державної служби зайнятості) зросла на 6.3% р/р, а рівень навантаження на одне вільне робоче місце – знизився на 16.1% р/р.

Однак рівень безробіття населення за методологією МОП (у % до економічно активного населення у віці 15 – 70 років) залишався високим. Так, у III кварталі 2016 року рівень безробіття за МОП знизився до 8.8% (з 9.9% у I кварталі та 9.0% у II кварталі 2016 року),

² У річному вимірі.

³ Незважаючи на стійку тенденцію до поліпшення врожайності протягом останніх кількох років, вона все ще залишається нижчою, ніж в окремих країнах, що спеціалізуються на вирощуванні зернових культур.

однак був вищим, ніж у III кварталі 2015 року (8.6%) та зріс у сезонно скоригованому вимірі (до 9.6%). Це свідчить про збереження значних диспропорцій між попитом та пропозицією на ринку праці (у регіональному розрізі, за видами економічної діяльності та професійними групами).

Протягом 2016 року зростання номінальних доходів населення поступово прискорювалося (до 17% р/р у III кварталі) переважно за рахунок її найбільшої складової – заробітної плати. Також зростала і номінальна середня заробітна плата (нарахована в розрахунку на одного штатного працівника) – до 6 475 грн. станом на грудень 2016 року, збільшившись за рік на 23.8% р/р. Зростання заробітної плати було підтримане поживленням економічної активності в більшості секторів економіки, зростанням забезпечення військовослужбовців та заробітної плати співробітникам різних силових структур, а також підвищенням мінімальної заробітної плати у травні та грудні (на 5.2% та 10.3% відповідно).

Разом із послабленням інфляційного тиску зростання номінальних заробітної плати та доходів населення забезпечило річний приріст і відповідних реальних показників. Так, реальна заробітна плата зросла на 11.6% р/р у грудні 2016 року, а реальні доходи населення – на 7.3% р/р у III кварталі 2016 року. Разом із тим доходи домогосподарств з інших джерел, ніж заробітна плата, зростали низькими темпами. Це та суттєве підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги стримувало тиск на інфляцію з боку попиту. Для підтримання рівня споживання населення витратило накопичені раніше кошти.

Фіскальний сектор

Фіскальна політика у 2016 році продовжила бути відносно стриманою та спрямованою на забезпечення стійкості державних фінансів. Це проявилось як у збереженні суттєвого первинного профіциту (сальдо бюджету за вирахуванням витрат на обслуговування боргу), так і помірному збільшенні загального дефіциту зведеного бюджету (54.7 млрд. грн.). Річний дефіцит зведеного бюджету був сформований виключно державним бюджетом, який розширився за підсумками 2016 року (до 70.1 млрд. грн.), проте був нижчим, ніж планувалося.

Поступове поліпшення макроекономічних умов та податкові зміни забезпечили зростання доходів бюджету доволі високими темпами (на 20% р/р за підсумками 2016 року). Зокрема такі податки як на доходи фізичних осіб та прибуток підприємств, ПДВ та акцизний податок мали високі темпи зростання, що нівелювало недонадходження від рентних платежів та зниження обсягів податку на міжнародну торгівлю унаслідок відміни додаткового імпортного збору. Загалом податкові надходження зросли на 28.2% р/р. Неподаткові – очікувано знизилися (на 10.5% р/р) через менші попередньо заплановані обсяги перерахувань прибутку від Національного банку та відсутність значних разових надходжень, які були в попередньому році (виплати за ліцензіями на 3G).

Зростання видатків зведеного бюджету в 2016 році було стриманим (на 22.9% р/р), незважаючи на відчутне збільшення обсягу субсидій та розширення підтримки Пенсійного фонду у зв'язку із реформою ЄСВ. Значні витрати на соціальний захист та забезпечення були частково компенсовані помірним збільшенням видатків за іншими напрямками, зокрема на обслуговування боргу і використання товарів та послуг. На відміну від попередніх років, значними темпами зростали капітальні видатки, хоча їх частка залишалася невисокою.

Джерелом фінансування дефіциту зведеного бюджету головним чином були кошти, залучені за борговими операціями. Лівову частку запозичень на внутрішньому ринку в 2016 році становили папери зі строком обігу понад один рік, що зменшувало навантаження на бюджет у 2016 році. Також послідовне зниження НБУ облікової ставки протягом року сприяло зменшенню вартості ресурсів, залучених МФУ на внутрішньому ринку в поточному році та

відповідно витрат на їх обслуговування. Наприкінці 2016 року здійснено випуск ОВДП для формування статутного капіталу банків (майже 107 млрд. грн.) та підтримки ФГВФО (7.9 млрд. грн.). Також були отримані кошти в результаті зовнішніх боргових операцій (під гарантії Уряду США та співпраці з міжнародними партнерами). Усе це разом з ефектами переоцінки на тлі послаблення курсу гривні призвело до збільшення державного та гарантованого державою боргу в 2016 році на майже 23%.

Платіжний баланс

За 2016 рік дефіцит поточного рахунку збільшився до 3.4 млрд. дол. США або 3.6% ВВП⁴, насамперед через зростання попиту на імпортовані товари інвестиційного та споживчого призначення. Експорт товарів знизився на 5.2% як за рахунок зниження цін, так і обсягів поставок окремих груп товарів. Зниження видобутку залізної руди та попиту на продукцію українського машинобудування спричинили зниження обсягів їх експорту (на 10.9% та 17.8% відповідно). Поступове відновлення роботи металургійної галузі протягом року зумовило зростання фізичних обсягів⁵ експорту чорних металів (на 6.4%), у той час як в умовах несприятливої цінової кон'юнктури вартісні обсяги експорту знизилися (на 9.7%). Продовольчі товари були єдиною товарною групою, обсяги експорту якої збільшилися як у фізичному, так і вартісному вимірі попри суттєве падіння світових цін на зернові. Зокрема вартісні обсяги експорту олії та насіння олійних зросли на 15.1%, продукції харчової промисловості – на 1.5%. Високий урожай зернових культур сприяв збільшенню фізичних обсягів їх експорту на 7.4%, однак через суттєве зниження цін на зернові вартісні обсяги експорту зернових збільшилися лише на 0.3%.

Вартісні обсяги імпорту товарів у 2016 році збільшилися на 3.8%. Зокрема, імпорт продукції машинобудування підвищилися на 37.9%. Значною мірою таке зростання було зумовлене дворазовим збільшенням обсягів імпорту техніки сільськогосподарського призначення. Також унаслідок підвищення реальних доходів населення обсяги імпорту продовольчих товарів збільшилися на 13.4%, промислових товарів – на 11.9% р/р. Але завдяки високим накопиченим запасам газу в сховищах на початку 2016 року (13.9 млрд. м³) скоротилися фізичні обсяги імпорту газу (на 32.4% р/р).

У 2016 році експорт послуг знизився на 0.8% р/р, однак протягом року спостерігалася висхідна його динаміка. Покращення динаміки зумовлено як збільшенням транзиту газу територією України, так і зростанням обсягів переробки нафти завдяки відновленню роботи деяких нафтопереробних заводів. Пожвавлення економічної активності та поліпшення споживчих настроїв населення стимулювали зростання імпорту послуг на 4.1%, зокрема транспортних та за статтею “подорожі”.

Приватні грошові перекази в Україну зросли на 5% р/р до 5.4 млрд. дол. США. Продовжилося збільшення надходжень з європейських країн та США, натомість перекази з країн СНД очікувано скоротилися через збереження несприятливої фінансово-економічної ситуації в переважній більшості цих країн.

Чисті надходження за фінансовим рахунком збільшилися до 4.6 млрд. дол. США насамперед за рахунок скорочення готівкової валюти поза банками. В умовах відтермінування отримання зовнішнього фінансування державний сектор переважно здійснював виплати за своїми зобов'язаннями, чисті виплати за рік становили 0.8 млрд. дол. США.

⁴ При розрахунках співвідношення до ВВП за 2016 рік використано оцінку номінального ВВП.

⁵ Тут і далі зміни фізичних обсягів – оцінки Національного банку.

Чистий відплив боргового капіталу з приватного сектору⁶ в 2016 році суттєво зменшився (до 0.8 млрд. дол. США з 8 млрд. дол. США у 2015 році), у тому числі за рахунок зниження виплат банківського сектору. У результаті роловер за довгостроковими зобов'язаннями приватного сектору зростав упродовж 2016 року і в цілому за рік становив 60%.

Чисті надходження ПІІ до реального сектору у 2016 році збільшилися майже вдвічі – до 1.2 млрд. дол. США. Водночас надходження ПІІ до банківського сектору у 2016 році (2.2 млрд. дол. США) були майже повністю спрямовані на докапіталізацію банківської системи в обмін на переоформлення боргу.

Додатне сальдо зведеного платіжного балансу за підсумками 2016 року збільшилося до 1.3 млрд. дол. США. Разом із отриманням третього траншу від МВФ у рамках програми EFF це дало змогу збільшити міжнародні резерви до 15.5 млрд. дол. США станом на кінець року (або 3.4 місяця імпорту майбутнього періоду), що на 17% вище, ніж на початку 2016 року.

Монетарний сектор та фінансові ринки

У відповідь на послідовне і досить активне пом'якшення монетарної політики протягом 2016 року поступово знижувалися й процентні ставки в економіці. Так, середньозважена ставка овернайт на міжбанківському кредитному ринку знизилася з 18.8% в грудні 2015 року до 12.8% - у грудні 2016 року. Також знизилася вартість залучень Урядом шляхом розміщення ОВДП у національній валюті за всіма строками обігу. Відреагували, хоч і з певним лагом та менш відчутно, й роздрібні ставки банків за кредитами та депозитами. Помірніший відгук роздрібних процентних ставок був зумовлений збереженням високих кредитних ризиків та низькою платоспроможністю позичальників. Крім того, стриманіше зменшення вартості залучення коштів домогосподарств зумовлювалося більшою чутливістю населення до ситуативних факторів. А утримання досить високої вартості кредитів домогосподарств пояснюється значною питомою вагою споживчих та карткових кредитів, які є відносно дорожчими в обслуговуванні.

Протягом 2016 року банківська система функціонувала в умовах значного профіциту ліквідності. Це зокрема відобразилося в збільшенні середньоденних залишків як на коррахунках банків (майже не знижувались нижче 40 млрд. грн.), так і на депозитних сертифікатах НБУ (середні залишки протягом 2016 року становили близько 55 млрд. грн.).

Основними джерелами розширення ліквідності банківської системи в 2016 році були: валютний канал (38 млрд. грн.), операції НБУ на відкритому ринку (28 млрд. грн.) та операції ФГВФО (11 млрд. грн.). Натомість ліквідність зменшувалася за рахунок суттєвого зростання обсягу готівки (на 33 млрд. грн.), особливо в останній місяць року, погашенням банками раніше отриманих кредитів від НБУ (чисті обсяги за кредитними операціями становили 31 млрд. грн.) та операціями уряду (23 млрд. грн.).

Збільшення рівня готівки та коррахунків банків забезпечило приріст грошової бази в 2016 року на 13.6%.

Ситуація на валютному ринку упродовж 2016 року залишалася переважно стабільною (за винятком початку року та його останніх місяців). Цьому насамперед сприяли поліпшення зовнішньої кон'юнктури (зростання світових цін на сталь та залізну руду) та рекордний врожай зернових та інших сільськогосподарських культур, що компенсувало зниження світових цін на зернові. Протягом 2016 року НБУ зберігав присутність на міжбанківському ринку, згладжуючи надмірні коливання курсу. При цьому НБУ не перешкоджав зміні обмінного курсу в обидва напрямки під дією домінуючих факторів. Також за сприятливої ситуації НБУ здійснював

⁶ Без урахування операцій з переоформлення боргу в статутний капітал

інтервенції з метою поповнення міжнародних резервів. На готівковому сегменті валютного ринку впродовж усього року спостерігалось перевищення пропозиції іноземної валюти над попитом на неї. Тимчасове зростання в окремі періоди попиту на готівкову валюту з боку населення при одночасному зменшенні її пропозиції пояснюється чутливістю населення до впливу ситуативних негативних факторів. Однак у цілому сальдо купівлі-продажу готівкової іноземної валюти в 2016 році залишилося додатнім.

Через посилення девальваційного тиску в останні місяці року, в цілому за 2016 рік гривня послабилася на 13% до долара США. Це було спричинено насамперед зниженням пропозиції валюти через значне збільшення гривневої ліквідності на тлі бюджетних витрат. Також наприкінці року збільшився попит на іноземну валюту зі сторони учасників ринку для платежів за кредитами в іноземній валюті. Однак девальваційний тиск відчували більшість валют країн-торговельних партнерів України, у тому числі євро. У результаті НЕОК гривні у грудні 2016 року послабився на 8% порівняно з груднем 2015 року. Враховуючи все ще вищу інфляцію в Україні, це дозволило РЕОК гривні залишитися практично незмінним.

Поступове зростання довіри до банківської системи сприяло поверненню депозитів у національній валюті та припиненню їх відтоку в іноземній. За результатами 2016 року випереджаючими темпами зростали залишки на депозитних рахунках нефінансових корпорацій як у національній (на 14.4%), так і в іноземній валюті у доларовому еквіваленті (на 7.3%). Цьому сприяло поступове поживлення економічної активності та поліпшення фінансових результатів підприємств. Залишки депозитів домогосподарств у національній валюті за рік зросли на 5.4% за рахунок підвищення номінальних доходів населення. Найшвидше зростали строкові кошти від одного до двох років, які протягом усього поточного року демонструють помісячний приріст, що суттєво пришвидшився з квітня. Позитивну динаміку демонстрували і кошти на вимогу.

Зростання депозитів поряд із збільшенням готівки поза банками зумовили приріст грошової маси у 2016 році на 10.9%.

Кредитні залишки в національній валюті в 2016 році збільшилися на 16.4%. Це відбулося за рахунок коштів нефінансових корпорацій (зросли на 23.3%), тоді як кредитування домогосподарств залишалося стриманим. Найбільший приріст залишків кредитів із середини 2016 року спостерігався за запозиченнями підприємств оптової та роздрібною торгівлі, а також ремонту автотранспортних засобів. Також стриманий приріст кредитних залишків демонстрували сільське, лісове та рибне господарства, а також будівництво та операції з нерухомим майном. Водночас кредитування підприємств інших видів діяльності залишалося стриманим. Однак приріст кредитних коштів у національній валюті значною мірою відображав реструктуризацією заборгованості за кредитами в іноземній валюті. У цілому обсяги кредитування в іноземній валюті (у доларовому еквіваленті) знизилися за рік на 20.5%.

II. Реалізація грошово-кредитної політики у 2016 році

Мотивація рішень щодо рівня облікової ставки

Протягом 2016 року Національний банк в міру послаблення інфляційних ризиків поступово пом'якшував грошово-кредитну політику для підтримки відновлення економічної активності. Це насамперед проявлялося у зниженні облікової ставки. Разом з тим, монетарні умови залишалися достатньо стриманими для забезпечення стійкої дезінфляції та досягнення визначених інфляційних цілей.

Рішення щодо зниження облікової ставки зумовлювались, насамперед, оцінкою Правлінням Національного банку інфляційних ризиків. Так, з січня до квітня 2016 року проводилась стримана монетарна політика – облікова ставка зберігалась на рівні 22%. Стримані монетарні умови дотримувались з огляду на зовнішні та внутрішні ризики для досягнення інфляційної цілі.

Серед зовнішніх негативних факторів основними були: турбулентність світової економіки, падіння цін на товари українського експорту, девальвація валют країн – основних торговельних партнерів України, запровадження нових торговельних обмежень з боку Російської Федерації, повільна переорієнтація українських експортерів на нові ринки збуту та освоєння ними нових транспортних маршрутів доставки продукції. Крім цього, враховувались ризики відтермінування надходження офіційного фінансування в рамках співпраці з Міжнародним валютним фондом, внутрішня політична нестабільність та посилення напруги на валютному ринку.

З кінця квітня до жовтня 2016 року Національний банк поступово пом'якшував монетарну політику, облікова ставка була знижена 6 разів – з 22% до 14% річних. Це стало можливим, перш за все, завдяки формуванню стійкого дезінфляційного тренду. Уповільненню інфляції сприяло помірне зміцнення обмінного курсу гривні внаслідок покращення зовнішньої кон'юнктури на сировинних ринках та відновлення транзиту українських товарів через Російську Федерацію. Вагомим чинником пом'якшення монетарної політики стало стійке покращення інфляційних очікувань.

Політична напруга знизилась завдяки формуванню нового Уряду у квітні 2016 року. Внутрішній попит залишався стриманим і не створював додаткового тиску на ціни. Крім того, висока пропозиція продуктів харчування внаслідок гарного врожаю спричинила їх здешевлення в першому півріччі 2016 року.

Завершення другого перегляду програми співпраці з МВФ та надходження фінансування до країни на початку вересня 2016 року сприяли значному поліпшенню інфляційних очікувань населення та бізнесу, що посилювало контрольованість цінових процесів.

В останні 2 місяці 2016 року Національний банк утримувався від подальшого пом'якшення монетарної політики – облікова ставка зберігалась на рівні 14%. Таке рішення було зумовлено зростанням ризиків для подальшої інфляційної динаміки та досягнення інфляційної цілі у 2017 році. Приймалися до уваги ризики посилення політичної напруги, затримки надходження офіційного фінансування через повільне впровадження заходів, передбачених програмою співпраці з МВФ, посилення напруги на валютному ринку. Крім того, враховувалась необхідність нівелювати ефекти впливу на інфляцію від різкого підвищення мінімальної заробітної плати у 2017 році.

Зміни в операційному дизайні монетарної політики

У квітні 2016 року Правління Національного банку, діючи в рамках Стратегії монетарної політики на 2016-2020 роки, вдосконалило монетарний інструментарій і привело його у відповідність до стандартів режиму інфляційного таргетування.

Обліковій ставці було надано статус де-факто ключової ставки монетарної політики.

Національний банк синхронізував облікову ставку і процентну ставку за основним інструментом монетарної політики - двотижневими депозитними сертифікатами Національного банку. В умовах структурного профіциту ліквідності, який понад рік спостерігався в банківській системі, на стан грошово-кредитного ринку найбільший вплив мають операції зі стерилізації ліквідності, а саме операції з розміщення депозитних сертифікатів на двотижневий строк.

Синхронізація облікової ставки та ставки за двотижневими депозитними сертифікатами забезпечила удосконалення першої ланки трансмісійного механізму монетарної політики, тобто управління короткостроковими процентними ставками на міжбанківському грошово-кредитному ринку.

Якщо у майбутньому структурна позиція банківської системи зміниться на дефіцит, тоді за обліковою ставкою проводитимуться операції з надання ліквідності. Це забезпечить постійну дієвість облікової ставки в якості ключової ставки монетарної політики

Також у рамках зміни операційного дизайну монетарної політики Національний банк зафіксував коридор процентних ставок за інструментами постійного доступу з метою обмеження коливань короткострокових процентних ставок на міжбанківському ринку навколо ключової ставки монетарної політики. Верхньою межею коридору є ставка за кредитами овернайт, а нижньою — за депозитними сертифікатами овернайт. Ширина коридору (+/- 2 п. п. від облікової ставки) дає змогу, з одного боку, обмежити волатильність процентних ставок міжбанківського кредитного ринку, а з іншого – зберігає стимули для перерозподілу грошових ресурсів на міжбанківському ринку.

Разом з тим, Національний банк **оптимізував процедури та набір інструментів управління ліквідністю.**

По-перше, було скасовано регулярне проведення тендерів з розміщення депозитних сертифікатів на терміни, відмінні від двох тижнів. Раніше регулярно проводилося розміщення депозитних сертифікатів строком на один тиждень та один місяць. Скасування їх регулярного розміщення сприяло активнішому перерозподілу грошових ресурсів на міжбанківському ринку і підсиленню впливу на стан грошово-кредитного ринку основних операцій з регулювання ліквідності – розміщення депозитних сертифікатів на строк два тижні.

По-друге, було усунено можливості дострокового погашення депозитних сертифікатів. Так як операції з вилучення ліквідності почали проводитись виключно на короткі строки, то зникла необхідність у проведенні дострокового погашення.

По-третє, всі операції з надання ліквідності стали проводитись за єдиною ставкою, яка дорівнює ставці за кредитами овернайт. Із запровадженням можливості роловеру кредитів овернайт, вони стали за суттю ідентичні тендерам з підтримки ліквідності.

Перехід до нового дизайну операційної політики сприяв підвищенню прозорості та передбачуваності монетарної політики, підсиленню чіткості сигналів щодо її змін, стимулюванню розвитку міжбанківського кредитного ринку та в підсумку досягненню цілей щодо інфляції.

Пом'якшення адміністративних обмежень на валютному ринку

В умовах складної соціально-політичної ситуації в країні і несприятливої кон'юнктури на зовнішніх сировинних ринках Національний банк України з метою запобігання непродуктивному відпливу капіталу за межі країни, посилення фінансової дисципліни банків та їх клієнтів протягом 2014-2015 років був змушений запровадити на валютному ринку тимчасові антикризові заходи, які були узгоджені з Міжнародним валютним фондом.

Ці заходи першочергово були спрямовані на забезпечення сталої пропозиції іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України, зниження тиску на обмінний курс, пріоритетизацію використання суб'єктами господарювання власної (не купленої на міжбанківському валютному ринку України) іноземної валюти, уникнення спекулятивних дій з боку окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та прискорення обертання обігових коштів у цій сфері. Вони наочно підтвердили свою ефективність: наслідками їх запровадження стали стабілізація ситуації на валютному ринку та можливість поповнення міжнародних резервів України.

Національний банк України здійснював постійний моніторинг ситуації на валютному ринку України та стану економіки країни в цілому, проводив діалог з банківською спільнотою та представниками бізнесу на предмет можливості здійснення лібералізаційних кроків. Результатом цих заходів та стабілізації макроекономічної ситуації стало поступове пом'якшення адміністративних обмежень без створення ризиків для стабільності на грошово-кредитному та валютному ринках.

Протягом 2016 року Національним банком було здійснено низку лібералізаційних заходів, зокрема:

- зменшено розмір обов'язкового продажу надходжень в Україну в іноземній валюті на користь юридичних осіб до 65%;
- подовжено граничний строк для розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів з 90 днів до 120 днів;
- скорочено строк депонування уповноваженими банками гривневих коштів для купівлі іноземної валюти за дорученням клієнтів;
- полегшено умови для здійснення платежів за імпортними контрактами суб'єктів господарювання, які здійснюються на умовах попередньої оплати (авансових платежів);
- скасовано обов'язковий продаж надходжень в іноземній валюті з-за кордону за операціями, пов'язаними зі здійсненням іноземних інвестицій в Україну;
- дозволено репатріацію дивідендів, нарахованих іноземним інвесторам за 2014-2015 роки.

Певне гальмування лібералізаційного процесу в другій половині 2016 року було пов'язано з посиленням ризиків для цінової та фінансової стабільності, які асоціювалися зокрема із зовнішньою нестабільністю (зокрема, Brexit та вибори президента США), напругою на валютному ринку, політичною нестабільністю, затримкою в співпраці з МВФ та негативними очікуваннями навколо ситуації з Приватбанком.

На початку грудня 2016 року Національний банк презентував концепцію нової моделі валютного регулювання, а також дорожню карту з її запровадження. Нова модель є не лише ліберальнішою порівняно з поточною, але й відповідає міжнародній практиці та зобов'язанням України, зокрема Директиві ЄС 88/361/ЄЕС про вільний рух капіталу та Угоді про асоціацію між Україною та ЄС.

Проведення валютних інтервенцій у 2016 році

У 2016 році Національний банк України, здійснюючи інтервенції на міжбанківському валютному ринку України, мав на меті виконання таких трьох завдань:

- накопичення міжнародних резервів;
- згладжування функціонування валютного ринку;

- підтримання трансмісії ключової процентної ставки як основного інструменту грошово-кредитної політики.

Зазначені завдання визначені Стратегією валютних інтервенцій Національного банку України на 2016–2020 роки, затвердженою рішенням Правління Національного банку України від 06 вересня 2016 року № 261-рш.

При цьому, за наявності у короткостроковому періоді конфлікту між ціллю щодо досягнення цінової стабільності та завданням щодо накопичення міжнародних резервів, пріоритет надається досягненню цінової стабільності.

Протягом 2016 року Національний банк України здійснив 110 валютних інтервенцій – 79 з купівлі іноземної валюти, 31 – з її продажу. Під час цих інтервенцій регулятором було куплено 2 458 млн. дол. США, продано – 906 млн. дол. Додатне сальдо валютних інтервенцій Національного банку України в 2016 році становило 1 552 млн. дол. США.

Валютні інтервенції здійснювались у формі валютного аукціону, крім однієї інтервенції з купівлі іноземної валюти, яка була проведена 07 квітня 2016 року у формі інтервенції за єдиним курсом.

У 2016 році було запроваджено нову форму валютних інтервенцій – інтервенцію у формі запиту щодо найкращого курсу, проте протягом 2016 року валютних інтервенцій у такій формі регулятор не здійснював.

Також у 2016 році Національний банк удосконалив комунікації у сфері валютних інтервенцій, запровадивши інформування про проведення регулятором валютних аукціонів на сторінці Офіційного інтернет-представництва Національного банку України, тим самим посиливши прозорість під час оприлюднення інформації щодо намірів здійснити валютні інтервенції, мотивів та результатів їх проведення.

Проведення збалансованої політики валютних інтервенцій сприяло накопиченню міжнародних резервів при зниженні середньої місячної волатильності обмінного курсу гривні до долара США з 28.8% у 2015 році до 6.2% у 2016 році.

III. Розвиток банківської системи України та безготівкових розрахунків

Основні тенденції банківської системи у 2016 році⁷

Структура сектору. Перехід Приватбанку в державну власність наприкінці грудня суттєво змінив структуру банківського сектору: частка державних банків у чистих активах збільшилася до 51.3% (з 28.1% на початку 2016 року), за депозитами населення – майже утричі, до 59.5%. Протягом 2016 року 17 банків було оголошено неплатоспроможними, ще 4 було ліквідовано за рішенням акціонерів. Відтак концентрація у банківському секторі зросла – частка 20 найбільших банків у чистих активах за рік збільшилася на 3.0 в.п. до 89.4%.

Активи. Нове кредитування було обмеженим у першому півріччі 2016 року, але дещо позбавилося у другій половині року, значною мірою через кредитування держмонополій державними банками. Валові гривневі кредити суб'єктам господарювання зросли на 87 млрд. грн.⁸ (+27%), а в іноземній валюті скоротилися на 4.1 млрд. дол. США у еквіваленті, що частково пояснюється перекредитуванням у гривні. Кредитування населення також зменшилося.

За слабого кредитування банки нарощували портфель державних цінних паперів. Сукупна частка вкладень банків у цінні папери, що рефінансуються НБУ (ОВДП та депозитні сертифікати) на початок 2017 року становила 24.6% чистих активів сектору (+10.6 в. п. за рік, з них 5.1 в.п. через приріст ОВДП у портфелі Приватбанку).

Заявлена банками частка недіючих кредитів (кредитів, що потрапляють у IV та V категорію якості) склала 30.5% на кінець року, що значно нижче показників, визначених у процесі діагностичного обстеження. Перехід банків на нові правила класифікації кредитів у зв'язку із запровадженням Положення про оцінку кредитного ризику (Постанови № 351) та визнання реальної якості кредитного портфелю Приватбанку наблизить заявлену частку недіючих кредитів до результатів стрес-тестування. Нове визначення недіючих кредитів ґрунтується переважно на наявності прострочки на 90 днів та більше.

Фондування. Ліквідність банківського сектору поліпшувалася протягом року завдяки поверненню коштів клієнтів. Вклади клієнтів банків зросли на 117.6 млрд. грн. в еквіваленті переважно за рахунок припливу коштів суб'єктів господарювання. Це дозволило фінустановам повернути 30.2 млрд. грн., отриманих від НБУ, та замінити клієнтськими коштами конвертовані у капітал субординовані борги та міжбанківські кредити материнських банків. Кошти населення у гривні зросли на 9.1%, а в іноземній валюті – на 1%. Поетапне скасування обмежень на зняття вкладів позитивно вплинуло на довіру населення до банків та динаміку депозитів. Частка коштів населення та бізнесу у зобов'язаннях банків зросла за 2016 рік із 64.0% до 73.4%.

Процентні ставки. Протягом 2016 року НБУ в кілька етапів зменшив ключову ставку з 22% до 14%, що забезпечило передумови для зниження банками відсоткових ставок за депозитами. Відсоток за 12-місячними депозитами фізичних осіб за рік знизився на 3.8 в.п. до 17.5% річних у гривні та на 2.2 в.п. до 5.7% річних у доларах США⁹. У IV кварталі зниження ставок загальмувалося через невизначеність ситуації навколо Приватбанку. Вартість депозитів у доларах та євро досягла нових історичних мінімумів, оскільки попит банків на валютне фондування залишається низьким. Зниження вартості фондування створило для банків можливість у другому півріччі знизити відсоткові ставки за кредитами для бізнесу більше, ніж

⁷ Більш детальну інформацію щодо стану банківської системи наведено у «Огляді банківського сектору (лютий 2017)», <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>

⁸ Тут і далі по тексту - у банках, що були платоспроможними на кінець 2016 року.

⁹ За даними Українського індексу ставок за депозитами фізичних осіб

дешевшали депозити населення. Проте вартість нових кредитів усе ще залишається високою, а тому вони залучаються переважно на короткий термін на фінансування обігового капіталу.

Фінансові результати та капітал. Минулого року операційна ефективність банківського сектору дещо знизилася: показник CIR (cost to income ratio) становив 58% проти 52% у 2015 році. Чистий процентний дохід скоротився через усе ще високу вартість фондування. Компенсатором стало помірне зростання чистого комісійного доходу завдяки відновленню попиту на банківські послуги та підвищенню тарифів. У 2016 році зафіксовано історично високий збиток банківського сектору – 159 млрд. грн., що зумовлено резервуванням кредитного портфеля Приватбанку. Для решти банків відрахування в резерви значно знизилися, а сукупні збитки зменшилися до 23 млрд. грн. порівняно з 66 млрд. грн. у 2015 році.

Перспективи та ризики. Протягом 2017 року триватиме "перезавантаження" банківського сектору. Після значних потрясінь попередніх років банки розпочинають довгострокове планування, впроваджують нові підходи до ризик-менеджменту, шукають нових клієнтів.

Завершення очищення банківського сектору та прийнятні макроекономічні умови сприятимуть поверненню коштів населення та бізнесу. За очікуваннями НБУ темпи приросту вкладів значно прискоряться порівняно з 2016 роком. Вирішення проблеми платоспроможності Приватбанку, який пропонував високі проценти за вкладами населення, закладає передумови для суттєвого зниження депозитних ставок та здешевлення кредитів протягом 2017 року.

Ключовим завданням банків у поточному році стане відновлення кредитування реального сектору та домогосподарств. Боргове навантаження підприємств-позичальників поступово нормалізується завдяки зростанню доходів та прибутків, проте якісних позичальників із прозорою фінансовою звітністю усе ще мало. Банки налаштовані оптимістично: за даними опитування НБУ понад 70% фінустанов очікують на зростання кредитного портфеля підприємств протягом наступних 12 місяців. Актуальним залишається питання посилення прав кредиторів – прогрес у попередніх роках був практично непомітним.

Стосовно окремих ризиків банківського сектору¹⁰:

Кредитний ризик почав зменшуватися. У 2016 році почалося відновлення платоспроможності корпоративного сектору та сектору домогосподарств.

Ризик достатності капіталу залишається високим через суттєві втрати банків від погіршення якості активів.

Ризик ліквідності не знизився через збереження нерівномірності розподілення високоякісних ліквідних активів між банками.

Юридичний ризик залишається незмінно високим, оскільки більшість необхідних законопроектів для реформ фінансового сектору Верховною Радою не прийнято. Судова практика вирішення спорів між позичальниками та кредиторами залишається несприятливою.

Валютний ризик залишається помірним, оскільки деяким банкам потрібен ще тривалий період для вирівнювання відкритої валютної позиції. Проте негативні ефекти різкої девальвації гривні на боргове навантаження позичальників і якість обслуговування кредитів уже практично реалізовані.

Ризик прибутковості поступово зменшується. Очікується, що банківський сектор матиме змогу повернутися до прибуткової діяльності у 2017 році.

¹⁰ Докладніше з картою ризиків банківського сектору станом на грудень 2016 року можна ознайомитися у Звіті про фінансову стабільність (грудень 2016): https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491

Розвиток платіжних систем та оверсайта

Сьогодні на ринку платіжних систем України діють внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи, які здійснюють як операції з платіжними картками, так і транскордонні перекази коштів, а саме:

22 внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи, платіжними організаціями яких є резиденти, серед яких 8 систем, створених банками, та 14 - небанківськими установами;

10 міжнародних платіжних систем, платіжними організаціями яких є нерезиденти (юридичні особи Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Канади, Азербайджану та Грузії).

Також в Україні здійснюють діяльність 13 внутрішньобанківських платіжних систем.

Операції із використанням платіжних карток

Станом на 01.01.2017 року держателями платіжних карток, емітованих українськими банками, є 41.7 млн. осіб. Загальна кількість платіжних карток, строк дії яких не закінчився, складає 57.6 млн. шт., з яких активними¹¹ є 32.3 млн. шт.

Впродовж 2016 року активно зростали безготівкові розрахунки з використанням платіжних карток. Так у 2016 році порівняно з 2015 роком обсяг операцій, здійснених із використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, зріс на 30.6% і становив 1 610 млрд. грн. Кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, збільшилася на 27.9% – до 2 513 млн. операцій.

Позитивна динаміка збільшення безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток як за сумою, так і кількістю, свідчить про те, що такий платіжний інструмент, як платіжна картка, набуває все більшого поширення серед громадян саме як інструмент для розрахунків, а не отримання готівкових коштів. Це свідчить про позитивну тенденцію до поступового зменшення тіньового обігу та сприяє прозорості оподаткування і зростанню ВВП.

Держателі платіжних карток, емітованих українськими банками, більшість операцій здійснювали у власній мережі банку-емітента (70.2%). У мережі інших банків-резидентів – 27.8% операцій. За межами України здійснювалося тільки 2% операцій. Інтернет-платежі досягли позначки 60.6% від загальної суми безготівкових операцій з використанням платіжних карток і становили 346 млрд. грн.

Національна платіжна система «ПРОСТІР»

На сьогодні, учасниками НПС «ПРОСТІР» є 48 із 93 банків України, що становить 52% від загальної кількості банків в Україні.

Протягом 2016 року 7 нових банків уклали договори приєднання до НПС «ПРОСТІР» (ПАТ «АЛЬФА-БАНК», ПАТ «Фамільний», ПАТ «БАНК СІЧ», ПАТ «АЛЬПАРІ БАНК», ПАТ КБ «ПРАВЕКС-БАНК», ПАТ «Перший український міжнародний банк», ПАТ «Вектор Банк»). Крім того, у зв'язку із проведенням ребрендингу та реєстрацією нової торговельної марки «ПРОСТІР», було здійснено укладення нових договорів приєднання з 15 банками-учасниками НПС «ПРОСТІР». Упродовж звітнього року 7 банків вийшли зі складу учасників НПС «ПРОСТІР» через припинення своєї діяльності на банківському ринку (ПАТ «Банк Михайлівський», АТ «КБ

¹¹ Активною є платіжна картка, із застосуванням якої було здійснено хоча б одну видаткову операцію за останні три місяці до звітної дати.

«СОЮЗ», ПуАТ «СМАРТБАНК», ПАТ «КБ «Хрещатик», ПАТ «КСГ БАНК», ПуАТ «ФІДОБАНК», ПАТ «ВБР») та 1 банк за власною ініціативою - ПАТ «ФІНБАНК».

Протягом 2016 року до системи Центрального маршрутизатора і розрахунково-клірингового центру НПС «ПРОСТІР» (ЦМ РКЦ) забезпечено підключення 7 нових учасників НПС «ПРОСТІР», зокрема: ПАТ «СБЕРБАНК», ПАТ «БАНК ВОСТОК», ПАТ «КБ «ГЛОБУС», ПАТ «КБ «ПРАВЕКС-БАНК», ПАТ «БАНК СІЧ», ПАТ «АЛЬПАРІ БАНК», ПАТ «СМАРТБАНК».

В 2016 році учасниками НПС «ПРОСТІР» стали два незалежних процесингових центри, а саме: ПАТ «ТАС Лінк» та ПАТ «Українська фінансова мережа». Одночасно, представництво в Україні Austria Card Plastikkarten und Ausweissysteme GmbH отримало дозвіл на виготовлення та персоналізацію карток НПС «ПРОСТІР» з магнітною смугою, а ТОВ «ПОРТМОНЕ» набуло статусу оператора послуг платіжної інфраструктури НПС «ПРОСТІР».

Загальна кількість активних платіжних карток під брендом НПС «ПРОСТІР» протягом 2016 року зросла з 224 тис. шт. до 289 тис. шт. (що складає майже 1% від загальної кількості активних платіжних карток в Україні). При цьому співвідношення активних карток до їх загальної кількості за рік значно зросло з 10% до 36%. Найбільшими емітентами карток НПС «ПРОСТІР» є АТ «Ощадбанк» та АТ «Райффайзен банк Аваль».

Із застосуванням платіжних карток НПС «ПРОСТІР» здійснено 5.3 млн. операцій на суму 6.7 млрд. грн., із яких було оброблено понад 1 млн. безготівкових транзакцій, що у порівнянні із 2015 роком є зростанням у 6 разів. Загальна ж сума безготівкових платежів за 2016 рік склала понад 200 млн. грн., що перевищує показник попереднього року більш ніж у 2 рази. Відповідно системою ЦМ РКЦ оброблено понад 753 тис. міжбанківських транзакцій на суму близько 685 млн. грн. Порівняно з 2015 роком, у 2016 році обсяг міжбанківських операцій, зріс майже в 11 разів, а кількість операцій збільшилась у 6.5 разів.

Станом на 01.01.2017 року інфраструктура прийому платіжних карток НПС «ПРОСТІР» налічує 14.4 тис. шт. банкоматів, що складає 71% від всієї мережі банкоматів в Україні, та 169.2 тис. шт. платіжних терміналів, що складає 77% від загальної кількості платіжних терміналів. Зазначені показники дають підстави стверджувати, що платіжна картка НПС «ПРОСТІР» стала зручним і безпечним інструментом для розрахунків, який задовольняє базові потреби користувачів у проведенні платіжних операцій в межах України.

У 2016 році, завдяки спільній роботі з банками, процесинговими центрами та іншими компаніями, які є учасниками та партнерами НПС «ПРОСТІР», реалізовано чимало проектів, серед яких: впровадження безконтактних розрахунків за допомогою платіжних карток «ПРОСТІР», зокрема у Київському метрополітені; реалізація Р2Р-переказів між картками ПРОСТІР в АТ «Ощадбанк»; також АТ «Ощадбанк» розпочато емісію електронних пенсійних посвідчень (ЕПП) для внутрішньо переміщених осіб на базі платіжних карток «ПРОСТІР» із безконтактною технологією. Протягом 2016 року було доопрацьовано та затверджено оновлену і значно спрощену тарифну політику для учасників НПС «ПРОСТІР». У четвертому кварталі 2016 року фахівцями НБУ було розроблено та впроваджено власний промо-сайт ПРОСТІР (<http://prostir.gov.ua>), на якому представлені останні статистичні показники діяльності НПС «ПРОСТІР», новини, інтерактивна карта розташування платіжних пристроїв тощо.

На базі інфраструктури та технологій НПС «ПРОСТІР», а також в рамках реалізації заходів Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року (Проект А9. "Cashless economy"), що має на меті сприяння прозорості розрахунків на платіжному ринку та збільшенню рівня безготівкових операцій, Правлінням НБУ наприкінці 2016 року було прийнято рішення щодо ініціювання та впровадження пілотного проекту із використанням програмно-технічного рішення на основі технології розподілених реєстрів баз даних (blockchain).

Система електронних платежів Національного банку України (СЕП)

Національний банк України і надалі забезпечує високий рівень надійності проведення міжбанківських переказів у національній валюті та створює умови для задоволення потреб її учасників. За підсумками 2016 року 97% міжбанківських переказів у національній валюті в межах України забезпечено державною банківською платіжною системою – системою електронних платежів Національного банку України (СЕП).

За 2016 рік СЕП було оброблено 313 млн. початкових платежів на суму 19 521 млрд. грн. У середньому за день оброблялося 1.2 млн. початкових платежів на суму 78 млрд. грн.

Діяльність систем переказу коштів у 2016 році

Протягом 2016 року на території України надавали послуги 39 систем переказу коштів, з яких 25 систем, створених резидентами, та 14 систем, створених нерезидентами.

Усього з використанням систем переказу коштів, створених як резидентами, так і нерезидентами, у 2016 році було переказано:

- в Україну – 2 488 млн. дол. США в еквіваленті;
- за межі України – 352 млн. дол. США в еквіваленті;
- в межах України – 3 671 млн. дол. США в еквіваленті.

За підсумками минулого року на вітчизняному ринку платіжних систем, створених резидентами, лідером за сумою переказів була внутрішньодержавна платіжна система «Поштовий Переказ» – 163.7 млн. переказів на суму 1 194 млн. дол. США в еквіваленті.

Станом на 01.01.2017 в Україні надавали послуги такі вітчизняні системи переказу коштів:

- 6 систем, створених банками;
- 8 систем, створених небанківськими установами;
- 11 внутрішньобанківських систем переказу.

Усього за 2016 рік за допомогою систем, створених резидентами, переказано:

- в межах України – 3 669 млн. дол. США в еквіваленті;
- в Україну – 2.4 млн. дол. США еквіваленті;
- за межі України – 1.4 млн. дол. США еквіваленті.

Упродовж 2016 року в Україні здійснювали діяльність 14 систем переказу коштів, створених нерезидентами, а саме:

- 3 системи з США;
- 2 – з Азербайджану;
- по 1 – з Грузії, Великобританії, Канади;

- а також 6 систем з РФ (Указом Президента України від 17.10.2016 № 467/2016 уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16.09.2016 «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». Відповідно до цього рішення строком на один рік застосовані санкції до 6 платіжних організацій міжнародних платіжних систем, створених резидентами Російської Федерації, і ці системи не працюють в Україні).

За 2016 рік за допомогою систем, створених нерезидентами, було переказано:

- в Україну – 2 485 млн. дол. США в еквіваленті;

- за межі України – 351 млн. дол. США в еквіваленті;
- в межах України – 2.6 млн. дол. США в еквіваленті.

Серед платіжних систем, створених нерезидентами, у 2016 році перше місце посідала «Western Union», за допомогою цієї системи було здійснено 40% усіх транскордонних переказів в Україну та 32% – з України.

Україна залишається країною-реципієнтом транскордонних переказів. Впродовж 2016 року сума коштів, отриманих в Україні з використанням міжнародних систем переказу коштів, у сім разів перевищує суму коштів, відправлених за її межі.

Оверсайт платіжних систем та систем розрахунків

У рамках реалізації функції оверсайта платіжних систем та систем розрахунків у 2016 році Національним банком України узгоджено:

- правила міжнародної платіжної системи «IBOX MONEY TRANSFER» (платіжна організація ПАТ «Айбокс Банк»), внутрішньодержавної платіжної системи «PAYPONG» (платіжна організація ТОВ «Європейська платіжна система»), внутрішньодержавної платіжної системи «ЕЛЕКТРУМ» (платіжна організація ТОВ «ЕЛЕКТРУМ ПЕЙМЕНТ СИСТЕМ»);
- умови та порядок діяльності міжнародної платіжної системи «Sigue Money Transfer» (платіжна організація CEL. INT LTD, Великобританія).

Крім того, Національним банком України здійснено комплексне оцінювання двох внутрішньодержавних платіжних систем, які за обсягами операцій та видами послуг увійшли до категорії соціально важливих платіжних систем в Україні: «Поштовий переказ», платіжною організацією якої є УДППЗ «Укрпошта», та «ІнтерПейСервіс», платіжною організацією якої є ПАТ «ЗАПОРІЖЗВ'ЯЗОКСЕРВІС».

Комплексне оцінювання здійснювалося з метою виявлення відповідності діяльності цих систем законодавству України та міжнародним стандартам оверсайта платіжних систем (Principles for Financial Market Infrastructures, CPSS-IOSCO). За результатами здійсненого оцінювання платіжних систем вироблено рекомендації.

В рамках здійснення спільного оверсайта міжнародної платіжної системи MasterCard, у травні 2016 року між Національним банком України та Національним банком Бельгії укладено Меморандум про домовленості щодо обміну конфіденційною інформацією для оверсайта MasterCard Europe.

Разом з цим, Національним банком України здійснювався моніторинг об'єктів оверсайта – платіжних організацій платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, за результатами якого застосовувалися заходи реагування (впливу).

Законодавчі ініціативи

Постановою Правління Національного банку України було схвалено Концепцію проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»¹². На виконання п.2 цієї постанови Національним банком України розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання переказу коштів», який зареєстровано у Верховній Раді України 04.11.2016 року за № 5361.

¹²постанова Правління НБУ від 17.02.2016 № 87

Законопроект розроблено з метою:

- створення умов для діяльності в Україні провайдерів інтернет-розрахунків;
- удосконалення регулювання платіжних систем та порядку здійснення їх оверсайту;
- упорядкування діяльності небанківських фінансових установ на ринку платіжних послуг та надання їм права здійснювати випуск електронних грошей.

Запропоновані цим законопроектом зміни дозволять створити конкурентні умови на ринку платіжних послуг, підвищити надійність платіжних систем, та задовольнити вимоги фізичних осіб щодо отримання ними переказів.

Удосконалення нормативно-правових актів Національного банку

1. З метою сприяння покращенню умов ведення бізнесу в Україні та спрощення отримання громадянами адміністративних послуг постановами Правління Національного банку України від 14.06.2016 №346¹³ та від 26.07.2016 №357¹⁴:

- скасовано подання до банку установчих документів у паперовому вигляді та запроваджено їх отримання банком в електронному вигляді через Портал електронних сервісів;

- надано право фізичній особі використовувати свої ідентифікаційні дані, отримані через ID bank, для отримання адміністративних послуг.

2. Визначено порядок виконання уповноваженим банком документа Національного банку України на списання коштів в іноземних валютах та банківських металів у безспірному порядку з кореспондентського рахунку банку-боржника (постанова Правління Національного банку України від 07.06.2016 № 340 «Про затвердження Змін до Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів»).

Право на списання передбачено статтею 73 Закону України «Про Національний банк України».

3. З метою сприяння зростанню довіри користувачів до використання платіжних карток та спонукання банків удосконалювати рівень обслуговування користувачів платіжних карток Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням¹⁵ доповнено вимогою до банків не покладати повну відповідальність на користувача за спірні операції з використанням платіжних карток (постанова Правління Національного банку України від 06.09.2016 № 382 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України»).

4. Визначено ознаки ризикової діяльності небанківських фінансових установ під час здійснення переказу коштів, встановлено заборону здійснення такої діяльності та передбачено право Національного банку відкликати у небанківської фінансової установи ліцензію у разі виявлення факту здійснення нею ризикової діяльності (постанова Правління НБУ від 01.09.2016 № 379)

¹³ «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах»

¹⁴ «Про встановлення порядку подання повідомлень про відкриття/закриття рахунків політичних партій/місцевих організацій політичних партій у банках України до Рахункової палати України та Національного агентства з питань запобігання корупції»

¹⁵ затвердженого постановою Правління Національного банку України від 05.11.2014 № 705 (далі – Постанова № 705)

5. На виконання заходів передбачених Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 презентовано проект впровадження в Україні інноваційного продукту «Прямий дебет» – аналога договірної списання коштів з рахунку клієнта, який успішно реалізований в Україні. Проект пов'язаний із розвитком інноваційних послуг, орієнтованих на клієнта. Реалізація Проекту сприятиме зниженню обсягу готівкового обігу, додатковому залученню коштів у банківську систему та відповідно збільшенню інвестицій в економіку держави.